

על פרוזה קטנה ועל כתיבה קצרה

א.

הרבה סימנים ניתנו בפרוזה קטנה, כגון שיעור־מידתה, היקף ענייניה, ומאילו יסודות היא מורכבת. אף ניתן מקום להרהר אם סוג לעצמה היא או סוג־ביניים — עירוב פרוזה ושירה, וכיו"ב. אולם תהא ההגדרה אשר תהא, ברור ומבורר הוא שכתובה זו, מלבד מה שקטנה ומיניא־טורית היא בצורתה, הרי לכל לראש פרוזה היא — ומושג זה הלא הוא מוגדר ועומד לכל הדעות. אכן, דרכה בין התחומין. בפרוזה סתם אין לגשת אליה, בשירה בלבד אין להשיגה. מזיגה היא. הלייזום הרך ביותר גובש כאן בהגיג מפוסל, בקונטרזות נוקשות, בחיטוב שאין אחריו הרהור. כבפרוזה מתוקנה נטוי בה, ואם בועיר־אנפין, קו של בנין, סכימה של סטרוקטורה, סוד של קונסטרוקציה, ובלבילבה אילן השירה פורח.

ודאי, שאין כאן שירה בכוונת־מכוון, מופסן, טשיכוב ואו' הנרי, אלטנברג, שניצלר ושופמן, כולם לא נתכוונו אלא לטפר, כולם דיברו פרוזה, ורק מבפנים, מתחת לדברים, תקר כמעין טהוד השירה הצרופה.

ככל שירה אמיתית — כחזה לא במכוסא אלא במרומי, ברווח שבין המפורש והסתום, במה שגנזו בחובה — בסמל, באסוציאציה, באליגוריה ובמיטאפורה — בכל אותו עולם מלא ורחב, המכונס ועומד מאחורי כתלי־הדברים, בקרן השמורה בביית־גנויה, שרק בה ערובה לכיסוי מלא בונה־הרוח.

היא בת הרגע הגדול, העמוק, אשר נבדל והורם מעל הרגע הארעי, החולף. בהבדל מיציר־הרגע, הריפורטאג'ה, הטיפה הבודדה המשקפת פני עצמה ואופסת — הסקיצה האמנותית היא טיפה מן הים שמשוהו מן הים כולו משתקף בה, הטיפה והים כאחד, כולה נהירה ממעיינות החיים. היא פרט קטן המלמד תמיד על איזה כלל גדול.

פרוזה קטנה — לא בשביל שעוסקת בקטנות. להיפך, משאות גדולים וכבדים היא מרימה בכלים קטנים ודקים לכאורה, אך עשויים מיקשה אחת ועומדים בפני הלחץ הכבד ביותר. אכן, בפרוזה הקטנה אין החומר פריגוד ומחסה ליוצר — הכשרון והכלים חשופים פה בכל יכלתם או... אייכלתם. לפיכך אבך-בוחרן היא לאמנים צעירים כמו גם ליוצרים במלוא-אונם.

ב.

הואיל ומוזגת-תחומין היא, דומה שאין לך סוגי-כתיבה שבו כה מרובה עירבוב התחומין והסגת הגבולין כפרוזה הקטנה. דוקא משום שלפני הסקיצה המיניאטורית פתוחים שערי העתון יותר מאשר לדברים ארוכים, הרי אורבת לה סכנה מתמדת של טמיעה וטביעה בנחשולי ה"זורנא" ליסטיקה ההומים סביב, של טבילה בגלי פובליציסטיקה ואסייאטיקה, תחומים שכבודם במקומם, אך אין ביניהם ובין פרוזה קטנה ולא-כלום.

אכן, הרשימה הבלטריסטית הזעירה, כל כוחה וחינה — ההתרכזות בנקודת-מוקד אחת, כאותה זכוכית מגדלת המלכדת קרני-החמה עד כדי להצית בה זיק, היא מעט מהרבה, מיצוי וניפווי, ריכוז וגיבוש. מעצם טבעה מחייבת היא אפוא כלים משוכללים עזר-דק, חרים ועדינים למאוד ועם זה עזים מאוד, להיותם כלי-קיבול לתפישת מרובה במועט.

הרהורים אלה גיעורים למקרא סקיצות ורישומים שונים, שמוספיי-ספרות חדשים גם חדישים מתקשטים בהם, ואשר כפסע ביניהם לבין הרפורטאז'ה בתיימה.

לשמירת התחומין מצווים גם העוררים בחלקה זו. הנה לפנינו אוסף-רישומות ראשון של אהרון קוה*.) אין ספק כי ברישומותיו המעולות, שעליהן ידובר להלן, הוא מתגלה כאיש המיניאטור טורה היפה, אלא שבאוסף-הבכורה לא נשמרה הפרופורציה, וצורפו לו רוב דברים, יציריים, שחיהם חיישעה בלבד.

עם שלא נהג המחבר חומרה בכינוס-הביכורים, עלינו לבור מן התבן את הבר, המעיד על טיבו ותוכו.

„חלונני דקיע“ הוא שם האוסף, ואילו קוה אינו מדקיע שחקים, להיפך, הוא כמו מוריד פיסת-שמים ארצה לשמח בה לב ילד ונער מקופח-גורל, לב אדם בעניו. לא באקראי, השמים ברוב ציוריו נמוכים הם, כשם שלא רב האור הזרוע בפנינות החיים שהוא מצייר לפנינו מן ההווי הפרולטארי. אכן, ברוב רישומיו מסופר על בני עוני ודלות, אלא שאין זו כתיבה סעורה ומרדנית, מעין גורקי או ברנר שלנו, אלא מין דאיה דויה לענות ולעוני-איך-אונים, שכפסע בינה לבין כניעה לדין.

כך הוא מצייר חרש תמונת עלובה מרודה המלקטת לה ולטפה פרי נגוע מתוך פחד-הפסולת, וכך ציור „הילד התועה“, „השטפון“, „הקיסע“. בגווניו מעטים אך נוקבים הוא מעלה פינה עלובת חיים של ילד מקופח מילדות („בית אם“). ואילו זעקה כבושה שלא תתן דומי בוקעת מן הציור „על יד המנורה“, שהוא הציור הפרולטארי והאנושי-שבאנושי באוסף-הרישומות. אכן, ליריזם זך שקויים ציודי הילדים, רובם ילדי עוני ומחסור, כבר אמר סארויאן: „הילדים בכל העולם בוכים בכי דומה“. ואצל קוה אומר הילד במושבה, למשמע בכי ילד ערבי במרפאה: „אבא, הוא בוכה כמו עמוס“.

משהו גנסיני-שופמני יש ביחסו לנערה ולאהבה, כגון ציור האהבה הנוגה והתוחלת הנכובה („בחשאי“), או בגלגלו חסד הבת היפה על אביה העלוב — „אל תתעללו באבי“, וכמה שופמנית ההכרזה: „הנה זה תוכן החיים — תקוה ואהבה, ריק העולם בלי אהבה“.

יש באוסף ציורים קלושים, הלקוחים אולי מן החיים, אלא שגם הפרוזה הקטנה אינה באה לספר סתם, מעשה שהיה, אלא מעשה ומאורע נפשי הראוי שיחיה בלבנו משנה-חיים. כן קצרה ידו בציור תמונות וסיטואציות, שרק חסד ההומור עשוי לשוות להן חן ולצוות להם חיים ביצירה („ראדיו“, „קרקע-בתולה“, „בבית-החולים“).

כנגד כמה רשימות ללא „כיסוי“ מספיק („אורי“, „יגון קדוש“, שאינה משפיעה לא יגון ולא קדושה), או דברים בעלי נעימה פובליציסטית („שיר מזמור לרכבת ישראל“ וכו'). יש בספר ציור ציורים ריאליסטיים מחיי פועל וחלוץ מתקופת „גדוד-העבודה“ ועד לימי המאבק וההעפלה והקוממיות. גם מעשה הנער הנאבק להתגנב ארצה לפני כשלושים שנה, ראוי לתתו ענין ומופת

(* אהרון קוה, „חלונני דקיע“ — סיפורים ורישומות. הוצ' „נחשולים“, ת"א, תשמ"ו.

לדביקות בציון. לדרגת סמל מתעלה הציור הקטן „האורג“, בליל התקדש חגי העצמאות: „אורג אני כסות לאורחי ישראל“.

ג.

הליריקן שבקוה מסתמן בציורי הטבע. אף כאן אהבה צנועה ומאופקת לנוף, לצומח, לבעלי-כנף. הוא נמשך לא לפאר ולשגב שבטבע, אלא לעב־הענן, לגשם בכל גווניו: „בשמים האפורים והנמוכים שמחוץ לים נצנצה לשעה קלה שמש מוזרה, קטנה ועמומה, ואד קל ומרחף ניגב מדי פעם ולשוא את ראי השמש הנעתם“; או — „אפלולית הגשם הביאה להתעודדות הלב“.

אתה מוצא ברשימות אלו גם הרהורים בכבשונו של אדם לנפשו ולזולתו כגון: „מי שאינו זקוק לאדם, אינו בגוד אדם“. „כל עוד אינך מדגיש במומך ואינך נותן דעתך עליו — גם חבריך לא ירגישו בו“. או — „שרים שיריית־הילה לענוו־יעולם, אך אין מדברים אתם אפילו שתי מלים“. וכן מנצנצת הברקה מיטאפודית נאה כמו: „המחשבה נגדרת בעקבות הדגש כרגל הצולעת בעקבות הרגל הישרה“. או הצצה לנפש משורר: — „במידה שדברים מעוטי־חשיבות לכאורה היו יכולים לדכא את רוחו, בה במידה מסוגל היה להתעודד בשל דברים־קלי־ערך“.

ולבסוף, אם כי ספרי־כורה לפנינו, אין להתעלם מדישול העריכה וההגהה, דברים הטעונים הקפדתי־יתר בכתיבה מרוכזת כפרוזה קטנה.